

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УМАНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПАВЛА ТИЧИНИ**

**Факультет соціальної та психологічної освіти
Кафедра соціальної педагогіки та соціальної роботи**

Кузьміна Віроніка Олександрівна

спеціальність 231 Соціальна робота

РЕФЕРАТ

магістерської роботи

за освітньо-професійною програмою «Соціальна робота»

**«СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ
ТОЛЕРАНТНОСТІ ДО ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ У СОЦІАЛЬНОМУ
СЕРЕДОВИЩІ ЗАКЛАДУ ОСВІТИ ПРИ ІНКЛЮЗИВНУ НАВЧАННІ»**

НАУКОВИЙ КЕРІВНИК:

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри соціальної педагогіки

та соціальної роботи Ісаченко Вікторія Павлівна.

Умань – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. Теоретичні аспекти проблеми формування толерантності до осіб з інвалідністю в умовах закладу вищої освіти.....	8
1.1. Аналіз проблеми формування толерантності в суспільстві по відношенню до осіб з інвалідністю	8
1.2. Нормативно-правова база забезпечення вищої освіти осіб з інвалідністю.....	27
1.3. Інклюзивна освіта як засіб інтеграції осіб з інвалідністю в суспільство	31
1.4. Соціально-педагогічні умови формування толерантності до осіб з інвалідністю у закладі вищої освіти	42
РОЗДІЛ 2. Експериментальне дослідження соціально-педагогічних умов формування толерантності до осіб з інвалідністю при інклюзивну навчанні	49
2.1. Аналіз стану проблеми толерантного ставлення у закладі вищої освіти до осіб з інвалідністю	49
2.2. Опис результатів констатувального та формувального етапів експерименту	63
2.3 Оцінка ефективності дослідно-експериментальної роботи з реалізації соціально-педагогічних умов формування толерантності до осіб з інвалідністю.....	73
ВИСНОВКИ.....	82
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	87

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Сьогодні проблема інклюзивної освіти є актуальною, та стає пріоритетним напрямком державної політики.. Щорічно зростає кількість осіб з інвалідністю закладах освіти. Для того щоб вирішити проблему соціалізації та інтеграції молодих з інвалідністю людей у закладах вищої освіти створюються інклюзивні групи. Інклюзивна освіта, крім вирішення завдань в сфері освіти, в більшій мірі сприяє поліпшенню якості життя особи з інвалідністю у суспільстві.

Підтримуючи ідею інклюзивної освіти, реалізуючи впровадження інклюзивної практики, навчальні заклади діють в інноваційному режимі. Вивчення проблем інтеграції, в тому числі, інтеграції в освіті, віднесено до пріоритетних напрямів соціальних і педагогічних досліджень в різних країнах світу. У Загальній Декларації прав людини сказано, що вища фахова освіта має бути однаково доступною для всіх, на основі здібностей кожного і спрямована на повний розвиток особистості [57]. Це право на освіту закріплено в конституцію демократичних держав.

Закон України «Про освіту» передбачає, що Кожен має право на якісну та доступну освіту. Право на освіту включає право здобувати освіту впродовж усього життя, право на доступність освіти, право на безоплатну освіту у випадках і порядку, визначених Конституцією та законами України [56].

В Україні створюються рівні умови доступу до освіти. Ніхто не може бути обмежений у праві на здобуття освіти. Право на освіту гарантується незалежно від віку, статі, раси, стану здоров'я, інвалідності, громадянства, національності, політичних, релігійних чи інших переконань, кольору шкіри, місця проживання, мови спілкування, походження, соціального і майнового стану, наявності судимості, а також інших обставин та ознак [57].

Таким чином, освітня організація зобов'язана створити в своєму мікро та макросоціумі професійне і соціокультурне толерантне середовище, необхідне для формування громадянської, правової та професійної позиції

здобувачів освіти з інвалідністю, готовності всіх членів колективу до спілкування і співпраці, толерантного сприйняття соціальних, особистісних, фізичних та інших відмінності. Останнім часом в різних сферах нашого життя, в тому числі і в сфері освіти, міцно вкорінився термін «толерантність», а вивчення проблеми формування толерантності до тих чи інших представників суспільства набуло актуальності в різних напрямках в соціально-педагогічній науці.

Протягом останнього десятиліття вітчизняні науковці, зокрема В. Бондар, А. Колупаєва, Т. Євтухова, В. Ляшенко, І. Іванова, О. Столяренко, А. Шевчук, О. Савченко та ін. присвячують свої праці дослідженням проблеми залучення дітей з особливими потребами до навчання в загальноосвітніх навчальних закладах, їх реабілітації та соціалізації до суспільних норм.

Вивчення проблеми соціальної інтеграції молоді з особливими потребами знаходимо у дослідженнях вітчизняних та зарубіжних вчених І.Іванової, А.Капської, К.Кольченко, С.Пальчевського, П.Таланчука, О.Ярської-Смірнкової та інші, які акцентують увагу на перебуванні молоді в інтегрованому навчальному середовищі, що сприятиме її соціальному й професійному зростанню. Що ж до проблеми дослідження формування толерантного середовища для студентів в умовах інтегрованого навчального середовища, то слід визнати, що ця тема на сьогодні практично не досліджена.

Проведений всебічний аналіз соціальної, психолого-педагогічної та навчально-методичної літератури показує, що в недостатньо розроблені основні підходи до визначення і створення соціально-педагогічних умов при інклюзивну навчанні для формування толерантного ставлення до осіб з інвалідністю, які навчаються у вищих навчальних закладах.

Необхідність створення спеціальних соціально-педагогічних умов для студентів з інвалідністю при інклюзивну навчанні висуває перед соціально-педагогічною наукою завдання, пов'язані з їх теоретичним обґрунтуванням і

визначенням практичних шляхів формування толерантного ставлення у студентів до осіб з інвалідністю, з урахуванням накопиченого вітчизняного і зарубіжного досвіду інклюзивного навчання.

На підставі вищевикладеного, нами була сформульована мета, завдання, об'єкт та предмет дослідження.

Мета дослідження: полягає у теоретичному обґрунтуванні та емпіричній перевірці соціально-педагогічних умов формування толерантності до осіб з інвалідністю в умовах інклюзивного навчання в закладі вищої освіти.

Відповідно до мети, об'єкта, предмета дослідження були поставлені наступні **завдання:**

1. Здійснити теоретичний аналіз проблеми формування толерантності в суспільстві до осіб з інвалідністю та нормативно-правової бази забезпечення інклюзивного навчання.

2. Визначити та обґрунтувати соціально-педагогічні умови формування толерантності до осіб з інвалідністю у закладі вищої освіти.

3. Вивчити сучасний стан проблеми толерантного ставлення у закладі вищої освіти до осіб з інвалідністю.

4. Експериментально перевірити ефективність реалізації соціально-педагогічних умов формування толерантності до осіб з інвалідністю.

Об'єкт дослідження – процес інклюзивного навчання осіб з інвалідністю в закладі вищої освіти.

Предмет дослідження – соціально-педагогічні умови формування толерантності до осіб з інвалідністю при інклюзивну навчанні.

Для перевірки вихідних положень нами були використані наступні **методи дослідження:** теоретичний аналіз, порівняння, узагальнення, моделювання, спостереження, опитувальні методи, метод незалежних характеристик, аналіз документації, ранжування, шкалювання.

Дослідно-експериментальна база дослідження. Експериментальна робота здійснювалася на базі факультету соціальної та психологічної освіти в

Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини. Вибірка респондентів складала: 25 студентів I-VI курсів (інклюзивних груп та неінклюзивних груп), 12 осіб з інвалідністю (студентів), 5 викладачів.

Теоретична значимість дослідження полягає в тому, що отримані результати дозволяють розширити наукові уявлення про процес формування толерантності до осіб з інвалідністю при інклюзивному навчанні у закладі вищої освіти, уточнено і конкретизовано зміст понять «толерантність до осіб з інвалідністю», «процес формування толерантності до осіб з інвалідністю», «соціально-педагогічні умови формування толерантності до осіб з інвалідністю»; теоретично обґрунтовано критерії і показники рівнів сформованості толерантності по відношенню до осіб з інвалідністю зі сторони основних суб'єктів вищої освіти.

Практична значимість дослідження визначається тим, що отримані в ході дослідження результати можуть знайти своє застосування в закладах вищої освіти при складанні соціальних, психолого-педагогічних програм з формування толерантності до осіб з інвалідністю, а такою у роботі інклюзивно-ресурсних центрів, а розроблена програма соціальної та психолого-педагогічної підготовки осіб з інвалідністю до умов закладу вищої освіти та умов інклюзивного навчання може бути використана в системі інклюзивного освітньої практики ЗВО.

Апробація результатів дослідження відбувалася шляхом публікації наукових тез та виступів на Всеукраїнських науково-практичних конференціях та семінарах: «Актуальні проблеми соціальної педагогіки та соціальної роботи» (Умань, 15 жовтня 2020 р.), «Актуальні проблеми соціальної роботи, педагогіки та психології в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку» (Умань, 25 листопада 2020 р.), «Спеціальна та інклюзивна освіта: теорія, методика, практика» (Умань, 25 березня 2021 р.), «Дистанційне навчання у закладі вищої освіти в умовах пандемії: виклики сучасності» (Умань, 30 березня 2021 р.), регіональних науково-методичних та науково-практичних семінарах: «Інноваційний менеджмент в управлінні

персоналом» (Умань, 8 жовтня 2020 р.), «Тренінгові технології у соціальній роботі» (Умань, 29 березня 2021 р.), «Громадські організації людей з інвалідністю крізь призму надання соціальних послуг» (Умань, 16 квітня 2021 р.) та ін.

Публікації автора за темою дослідження: основні положення та результати дослідження викладено у 2 тезах, які опубліковані у збірниках наукових праць за матеріалами конференцій та семінарів.

Структура та обсяг магістерського дослідження: робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел. Кваліфікаційна робота викладена на 86 сторінках, в тому числі містить 4 малюнки, 12 таблиць, додатки та 116 бібліографічних джерел.

ВИСНОВКИ. В результаті проведеного дослідження ми дійшли до наступних висновків:

1. Відповідно до першого завдання здійснено теоретичний аналіз проблеми формування толерантності в суспільстві до осіб з інвалідністю та нормативно-правової бази забезпечення інклюзивного навчання.

Встановлено, що освітня стратегія навчальних закладів передбачає опору на тактику співробітництва, повагу до особистості кожного студента та побудову суб'єкт-суб'єктної взаємодії. Важливим завданням викладача є така організація діяльності студентів, що породжує ситуації, які сприяють прояву толерантності у молодіжному середовищі.

Визначено, що особою з інвалідністю є індивід зі стійким розладом функцій організму, що при взаємодії із зовнішнім середовищем може призводити до обмеження її життєдіяльності. Дискримінація за ознакою інвалідності забороняється.

Соціальний захист осіб з інвалідністю є складовою діяльності держави щодо забезпечення прав і можливостей осіб з інвалідністю нарівні з іншими громадянами.

Толерантність до осіб з інвалідністю – це активна життєва позиція, яка передбачає захист прав кожної людини і відношення до проявів нетерплячості,

сприйняття та розуміння різноманіття навколишнього світу, форм самовираження та самовиявлення людської особистості.

В Україні на законодавчому рівні створені рівні умови доступу до освіти для осіб з інвалідністю, зокрема ратифіковано низку міжнародних нормативно правових актів, що безпосередньо або опосередковано стосуються здобуття освіти особами з інвалідністю, а також рядом законодавчих документів України, таких як: Конституція, Закон України «Про освіту», Закон України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні», Закон України «Про дошкільну освіту», Закон України «Про загальну середню освіту», Закон України «Про професійно-технічну освіту», Закон України «Про вищу освіту», Закон України «Про охорону дитинства» та інші.

2. Відповідно до другого завдання визначено та обґрунтовано соціально-педагогічні умови формування толерантності до осіб з інвалідністю у закладі вищої освіти.

Стосовно нашого дослідження під соціально-педагогічними умовами ми будемо розуміти сукупність необхідних заходів, під впливом яких підвищується ефективність процесу формування толерантності до осіб з інвалідністю у основних суб'єктів інклюзивного навчання.

В результаті аналізу сучасних наукових публікацій по темі дослідження і накопиченого світового практичного педагогічного досвіду впровадження технології інклюзивного навчання були виділені наступні педагогічні умови, що сприяють формуванню толерантності основних суб'єктів системи вищої освіти по відношенню до студентів з інвалідністю при інклюзивну навчанні:

- реалізація соціальної та психолого-педагогічної підготовки викладачів до здійснення педагогічної діяльності в умовах інклюзивного навчання;
- реалізація соціальної та психолого-педагогічної підготовки студентів до спільної навчальної та позанавчальної діяльності із особами з інвалідністю;
- організація соціального супроводу адаптації осіб з інвалідністю до інклюзивного навчання.

Досвід, отриманий нами в результаті роботи над дослідженням і аналіз сучасних літературних джерел з теми нашого дослідження, дозволили визначити найбільш суттєві компоненти толерантності педагогів і студентів у закладі вищої освіти до осіб з інвалідністю:

- 1) ціннісно-змістовий (мотиваційно-ціннісний);
- 2) емоційно-вольовий;
- 3) когнітивний (пізнавально-операційний).

3. Відповідно до третього завдання вивчено сучасний стан проблеми толерантного ставлення у закладі вищої освіти до осіб з інвалідністю.

В результаті проведення емпіричного дослідження визначено, що більшість з представників групи викладачів з високим рівнем толерантності – ті, які ведуть або вели заняття в інклюзивних групах, тобто, викладачі мають досвід роботи з особами з інвалідністю. В цілому проведений порівняльний аналіз різних компонентів, які складають структуру комунікативної толерантності у викладачів, свідчить про сформований високий рівень комунікативної толерантності.

На основі проведеного аналізу отриманих результатів, ми резюмували, що вікові характеристики, педагогічний стаж не можуть в повній мірі визначити загальний комунікативний рівень толерантності викладача. Виявлена пряма залежність рівня комунікативної толерантності педагогів закладу вищої освіти від таких факторів як: досвід роботи в інклюзивних студентських групах, особливості особистісної сфери конкретного викладача (темперамент, життєві цінності, інтелектуальні здібності, акцентуація характеру).

Одним з найважливіших суб'єктів формування толерантності до осіб з інвалідністю у закладі вищої освіти є студенти. Детальний аналіз відповідей яких показав, що більшості опитаних, властива наявність думки, що у осіб з інвалідністю є такі негативні якості: суб'єктивність, дратівливість, агресивність, нетовариськість, нервозність в поведінці, зосередженість на собі, образа на соціум, безпорадність, пасивність. Наявність таких

негативних якостей, на думку респондентів, обумовлено тим, що особи з інвалідністю «усвідомлюють свою безпорадність і неповноцінність», вони переживають емоційні психічні навантаження в зв'язку з неможливістю вести «нормальний спосіб життя (так висловилися близько 75% опитаних).

До наявних позитивних якостей особистості осіб з інвалідністю, більшість опитаних респондентів виділили такі як: цілеспрямованість, сила волі, стійкість, енергійність, працьовитість, допитливість, емпатія, співчуття, врівноваженість нервової системи. Позначеними позитивними якостями, на думку більшості респондентів, мають ті особи з інвалідністю, які прагнуть перемогти «власні комплекси», «хочуть принести користь суспільству і не хочуть бути йому тягарем» (відзначили 64,5% опитаних), прагнуть до самовдосконалення, активного пізнання навколишнього середовища, знаходять собі друзів (відзначили близько 32,3% опитаних респондентів).

Майже 85% всіх опитаних переживали психологічний дискомфорт при спілкуванні з особами з інвалідністю, при цьому, більшість з опитаних намагаються уникнути спілкування з людьми з інвалідністю.

4. Відповідно до четвертого завдання експериментально перевірено ефективність реалізації соціально-педагогічних умов формування толерантності до осіб з інвалідністю.

Аналіз динаміки окремих складових толерантності: «фізіологічна толерантність», «соціальна толерантність» і «толерантність як риса особистості» у студентів з різним рівнем толерантності в експериментальній і контрольній групах показує стійку структуру її різних аспектів – співвідношення всіх трьох складових практично не змінилося. Відбулися тільки якісні зміни в структурі груп респондентів – «перехід» респондентів з менш толерантних груп в групи з більшою толерантністю.

Крім того, при порівнянні вихідних і підсумкових середніх показників за шкалою «соціальна толерантність» в обох групах (КГ і ЕГ) у студентів з особистими «індексами» толерантності, ми прийшли до висновку про те, що їх характеристика зросла значно більше, ніж показники за іншими аспектам:

фізіологічної толерантності та толерантності як риси особистості. Цей факт, безсумнівно, свідчить про визначальний вплив на рівень загальної толерантності студентів розширення і якісної зміни їх соціальних контактів у навчальній і позанавчальній діяльності.

Виходячи з отриманих результатів, можна зробити висновок про значні якісні відмінності на констатуючій і підсумковій стадіях соціально-педагогічного експерименту і більш значне зростання рівня толерантності в цілому у студентів експериментальної групи, в якій була апробована розроблена програма підготовки студентів заклад вищої освіти до умов інклюзивної навчання, при збереженні структури складових її компонентів (фізіологічна толерантність, соціальна толерантність і толерантність як риса особистості).

Таким чином, ми дійшли висновку про необхідність спеціальної підготовки студентів до взаємодії із особами з інвалідністю в умовах інклюзивного навчання і про її позитивний вплив на рівень толерантності студентів підтвердився експериментальним шляхом. Отримані результати підтверджують необхідність здійснення спеціальної соціально-педагогічної підготовки студентів закладів вищої освіти і значимість її як важливої соціально-педагогічної умови для формування у них толерантності до студентів з інвалідністю.

Проведене дослідження не претендує на вичерпне вирішення означеної проблеми. До перспективних напрямів наукових розробок належать дослідження, впливу особистості викладача на формування толерантності до осіб з інвалідністю в умовах закладу вищої освіти; особливості групової динаміки академічних груп закладу вищої освіти у процесі формування толерантності до осіб з інвалідністю та інші.